

V úvodu, který A. Stramaglia dělí ještě do dvou subkapitol, podává tento editor i překladatel v jedné osobě nejprve kulturně– a literárně–historický výklad vzniku topiky kanibalismu v antickém řečnictví (*Cannibalismo e tradizione retorica*, s. 13–22). Kromě historických souvislostí představuje také filozofický kontext této později čistě rétorické tematiky – přímé spojení vzniku „kanibalské“ topiky s filozofickým učením kyniků a sofistů o antropofagii: s. 15 – a komentuje nejvýraznější projevy motivu kanibalismu v řecké i římské literatuře předcházející samotným deklamacím, zejména v historiografii v podobě *exemplum* (Hésiodos: s. 13, Hérodotos: s. 14, Polybios: s. 18, Caesar: tamtéž). Nápadnou provokativnost a kontroverzi tématu vidí jako základ pro využití v diskuzích *in utramque partem* a později v cvičných deklamacích. V poslední části této úvodní subkapitoly (s. 21–22) A. Stramaglia navzájem srovnává jedině dva dochované doklady cvičné řeči s „kanibalským“ obsahem, totiž Libaniovu 13. deklamaci a Pseudo-Quintilianovou 12. „větší“ deklamaci *Cadaveribus pasti*. Ve druhé subkapitole („*Cadaveribus pasti*“, s. 23–30) se pak již výhradně věnuje Pseudo-Quintilianově 12. deklamaci, nejprve z hlediska její formální výstavby (rozdělení řeči, s. 24), a poté její stylistické charakteristiky. Všimá si základních výrazových prostředků, zejména převahy pathosu nad argumenty a celkově básnického zabarvení jazyka (s. 26), i zvláštností Pseudo-Quintilianova jazyka, které umožňují s jistotou vyloučit autorství Quintiliana (otázka jako taková ovšem není v tomto svazku edice hlouběji rozebírána, vyplývá spíše implicitně ze zásadních rozdílů v pojetí argumentace) a zařadit dílo přinejmenším do doby „stříbrné“ (s. 27), s termínem *ante quem* v 2. pol. 4. stol. (s. 28), a které řeč zároveň tolik odlišují od ostatních deklamací (včetně stejně tematizované Libaniovy). V samotném závěru tohoto – rozsahem sice spíše úsporného, ale informačně obsažného i čtivého – úvodu autor už jen komentuje vlastní edici a překlad (s. 29–30).

Střední a také ústřední část tvoří vlastní text se zrcadlovým italským překladem (*Cadaveribus pasti: La città che si cibò dei suoi cadaveri*, s. 31–89). Při edici vycházel A. Stramaglia především z Håkansonova vydání v teubnerské řadě z roku 1982, ale tento text korigoval na základě vlastního studia rukopisů. Všechny úpravy velmi pečlivě vysvětluje, ovšem nikoli v této části, která obsahuje výhradně text a překlad (jistě kvůli přehlednosti), nýbrž v komentáři, který tvoří závěrečnou část tohoto svazku.

Komentář je nejobjemnější a zejména pro studenty nejdůležitější součástí knihy (*Note di commento*, s. 91–209). Kombinuje poznámky několika typů, což považuji za velmi přínosné. Kromě očekávaných textově kritických poznámek a komentářů i věcných historických a literárních informací (dokumentovaných velmi hojnými odkazy na tematicky i formálně spřízněná místa v dalších literárních památkách) je připojen také velmi podrobný a hodnotný výklad k rétorické a stylistické rovině textu. Podrobný popis jednotlivých rétorických figur i básnických ozdob, opět doplněný řadou dalších literárních dokladů příslušných jevů, je z mého hlediska nejvýraznějším obohacením edice nejen proto, že porozumění deklamaci velmi zjednoduší, ale především proto, že zprostředkovává čtenáři autorův hluboký vhled do rétorického umění pozdní antiky.

Vydání doprovází seznam použité literatury (s. 211–232), členěný dále na edice a bezprostředně k řeči a řečnictví se vztahující publikace (s. 213–220) a další literaturu (s. 221–232), seznam užitých zkratek (s. 233–236) a obsah (s. 237–239).

Důležité je podotknout, že kniha nikdy neopouští rovinu vkusu a závažnosti ani nepodléhá pokušení uvádět neestetické detaily či zesměšňovat tento pro evropskou kulturu nesnadno přijatelný fenomén, jaký kanibalismus pro prostředí formované křesťanstvím, jehož nauka je s podobným jednáním zcela neslučitelná, nepochybně představuje.

Katarína Václavková Petrovičová

Josef Česka: *Zánik antického světa*. Vyšehrad Praha. 2000, 277 stran.

Knihy emeritního brněnského profesora starověkých dějin Josefa Česky *Zánik antického světa* vyšla sice již v roce 2000; její ohlas ve veřejnosti, jež mohu pozorovat zejména mezi studenty historie a příbuzných oborů, mě však vede k tomu, abych – byť s časovým zpožděním – napsala krátké posouzení této práce právě do Sborníku Filozofické fakulty, v kterém se dosud neobjevilo.

Dílo je vskutku všestranným pohledem na jedno z nejsložitějších, ale i nejzajímavějších období světových dějin. Velmi erudovaně v něm autor pojednává o přeměně římského principátu v domínát, přičemž precizně vysvětluje různé pojmy z oblasti administrativní, ekonomické, sociální i vojenské. Mnoho pozornosti je věnováno náboženskému vývoji pozdní antiky, v kterém se střetlo nejenom nově nastupující křesťanství se starým polyteismem, ale i různé odchylky, které vznikaly ve věrouce samotných křesťanů, a ve 4.-6. stol. se týkaly zejména otázek christologie. Josef Česka v pasážích o náboženském vývoji zúročil svoji dlouholetou práci s množstvím pramenů, týkajících se zejména 4. stol. Ukázal nejen důležitost christologických sporů v dějinách pozdně římské společnosti, ale i jejich mnohdy spleť politicko-sociální pozadí.

Nevynechává ani důsledky působení mocného tlaku „barbarských“ kmenů, souvisícího s událostmi tzv. velkého stěhování národů a ukazuje, jak se vnitřní slabost i vnější ohrožení říše spolu prolínaly. Do řešení problematiky tzv. barbarských germánských států na území západořímské části impéria se nepouští, neboť ji předmětem své práce již neučinil.

Česka je nepochybně vynikajícím znalcem množství pramenů k pozdní antice a jim i novověké literatuře o tomto historickém období věnoval poslední kapitolu své knihy, kterou považují za skutečně velmi přínosnou. Jsou zde vzpomenuata a stručně charakterizována narativní historická díla křesťanského i tradičního antického ražení (až do 7. stol.), různé sbírky dokumentů úřední provenience (jako jsou např. protokoly ze zasedání církevních koncilů, císařské konstituce), dále jsou uváděny dopisy a řeči různých současníků, příručky k vojenství, nechybějí informace o některých dílech církevních Otců, apod.

Pro historii pozdní antiky máme k dispozici takřka nepřeborné množství pramenů, takže zde samozřejmě mohly být stručně představeny jen ty nejdůležitější, výběr je však přesto široký a dobře poslouží každému zájemci o toto období, i tomu, kdo se chce informovat pouze o vydaných českých překladech těchto pramenů.

Novověká historiografie vzala „úpadkové“ pozdně antické období na milost poměrně pozdě a dá se říci, že teprve v poslední době je mu věnována širší a zasloužená pozornost. Vždyť šlo nejenom o údobí, v němž se pomalu rodila nová, středověká společnost, ale především o etapu, v níž došlo k syntéze antického a křesťanského myšlení a v níž dědictví antiky bylo předáno „barbarům“.

J. Česka začíná přehled novověkého, pozdní antice věnovaného dějepiscevtví dílem E. Gibbona. Představuje význačnou literaturu německou, anglickou, francouzskou, ruskou i českou a přehled s krátkým kritickým zhodnocením každého uváděného díla dovádí do 90. let 20. stol.

Jeho kniha zprostředkuje čtenářům fundovaný a moderní pohled na otázky, které jsou v povědomí většiny laiků a někdy i historiků, pozdní antikou se nezabývající, stále ještě spojeny s nespávnými představami (např. na křesťanství Constantina Velikého ve světle toho, že se dal pokřtít až krátce před svou smrtí, na úlohu senátu v době římského císařského absolutismu, aj.).

Je faktograficky velmi bohatá, ale zůstává přitom čtivá a i pro čtenáře neoborníka jsou její faktografické údaje uspořádány přehledně. A v neposlední řadě je na Českově díle cenné také to, co tak často postrádáme v dnes hojných překladech z literatury zahraniční: Naprostá správnost psaní i českého skloňování řeckých a latinských pojmů.

V edici „Historica“ pražského vydavatelství Vyšehrad není zvykem text opatřovat citačními poznámkami. Neprovozejí tedy ani *Zánik antického světa*. Poznámkovým aparátem, běžným v ryze odborné literatuře, by ovšem rozsah každého díla této jinak velmi záslužné ediční řady narostl zhruba o třetinu a knihy by se bohužel stávaly cenově velmi neatraktivními.

Česková práce v každém případě seriózně a na vysoké vědecké úrovni plní tu roli, kterou si uvedená edice nepochybně vytkla: Seznamovat s výsledky historického bádání přístupnou formou širší veřejnost. Za dnešních ekonomických podmínek můžeme ostatně především touto cestou veřejnost přesvědčit, že historické bádání nadále stojí zato všestranně podporovat.

Jarmila Bednaříková